

О. А. Чуваков
д.ю.н., проф.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА АЛЬТЕРНАТИВНІ ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Російсько-український військовий конфлікт створює реальну загрозу суверенітету, територіальній цілісності та обороноздатності України, а також істотно змінив існуючу геополітичну реальність. Така ситуація надає сприятливі умови для стрімкого зростання різних антидержавних проявів, які далеко не сприяють зміцненню безпеки нашої держави та консолідації українського суспільства, а навпаки – посилюють внутрішні протиріччя, чим створюють нові загрози державній безпеці України. Відповідно, наявність подібних загроз сприяє прийняттю з боку держави своєчасних і ефективних заходів, спрямованих на системну протидію злочинним посяганням на основи національної безпеки України. У результаті вчинення таких посягань держава або може припинити своє існування, або це сприятиме затвердженню антидемократичної форми правління, чим в основному і трактується підвищена суспільна небезпека таких злочинів.

Головним юридичним засобом протидії таким антидержавним проявам є нормативно-правові положення, передбачені

кримінальним законодавством України, тобто основний тягар у захисті державної безпеки України лежить, головним чином, на інструменті кримінально-правової репресії.

При цьому проблема обґрунтованості й необхідності кримінально-правової охорони державної безпеки в теорії і філософії кримінального права викликає досить цікаву дискусію в тій частині, що наявність у вітчизняному законодавстві подібних кримінально-правових заборон, з одного боку, є природною і досить обґрунтованою, а з іншого – матеріальна складова розглянутих діянь характеризується більшою мірою політичною, ніж правовою доцільністю.

Безумовно, проблема створення діючої правової моделі у сфері забезпечення захисту основ національної безпеки правової держави є однією з найбільш пріоритетних і одночасно невіршених проблем не тільки сучасної вітчизняної науки кримінального права. Питання, в якій формі така охорона повинна була б здійснюватися, – відзначають швейцарські вчені Г. Штратенверт і Ф. Боммер у контексті юридичної характеристики «злочинів проти існування і конституції держави», – та чи кримінально-правовими засобами, наводить на глибокі міркування. Зокрема, якщо принципово розглядати кримінально-правовий захист держави як повний змісту завжди існує небезпека того, що та чи інша форма його реалізації спричинить порушення прав і свобод громадян, до охорони яких, однак, він споконвічно і зводився [1, s. 262].

Так, наприклад, у такій провідній державі Євросоюзу, як Німеччина, поряд із кримінально-правовою застосовується і конституційно-правова відповідальність, що вказує на наявність своєрідної державної доктрини у сфері охорони демократичної ідеології. Подібна обставина пояснюється положеннями ст. 18 Основного Закону Федеративної республіки Німеччина від 23 травня 1949 року, згідно з якими кожний, хто зловживає свободою вираження думок, зокрема свободою друку, свободою викладання, свободою зборів, свободою об'єднань, правом на таємницю листування, поштових, телеграфних і телефонних повідомлень, правом власності чи правом притулку для боротьби проти вільного демократичного ладу (нім. – *freiheitliche demokratische Grundordnung*), позбавляється таких конституційних прав [2].

Таким чином, наявність подібної практики дає до деякої міри певне уявлення про сутність конституційно-правової охорони демократичної правової держави, що дозволяє зіставити конституційно-правовий і кримінально-правовий механізми такої охорони. Це, у свою чергу, сприяє виявленню основних розходжень між ними, що визначаються не тільки їх належністю до різних видів юридичної відповідальності, але й відмінностями в самому підході, виборі стратегії з нейтралізації потенційних загроз тому самому досліджуваному об'єкту кримінально-правової охорони.

У цьому зв'язку уявляється не зовсім зрозумілим, з огляду на принципи базових демократичних категорій ліберальної справедливості, яким чином наша держава в умовах існуючої воєнної загрози, що триває, політичної кризи і розгулу сепаратистських настроїв здатна «адаптувати» сучасну українську громадськість до ліберально-демократичних цінностей, політичній культурі нового типу. Відповідно, якими правовими інструментами вона буде здатна нейтралізувати активність екстремістських, ультралівих чи ультраправих елементів, що прагнуть значно поповнити ряди своїх послідовників з метою здійснення в майбутньому дій екстремістського, сепаратистського характеру, здійснення чергової формально «легітимної», «демократичної» зміни влади (державного перевороту) тощо.

У своїх прагненнях локалізувати подібного роду радикальну, деструктивну антидержавну ідеологію від суспільної свідомості законодавець у супереч закріпленим у Конституції принципам політичної свободи змушений протидіяти подібним проявам шляхом посилення заходів кримінально-правового впливу у сфері функціонування громадських організацій антидержавної (антиконституційної) спрямованості, у тому числі й щодо пропагандистсько-агітаційної діяльності подібного напрямку.

Безумовно, подібні процеси можуть призвести до поступового скасування задекларованих на конституційному рівні демократичних принципів і порушення існуючої соціально-політичної рівноваги, а отже – виникнення і поширення авторитарно-репресивної ідеології, що заперечує природні принципи народовладдя. З іншого боку, відсутність адекватних заходів законодавчого реагування на виникаючі загрози правам і законним інтересам особистості,

конституційному ладу, суверенітету, територіальній цілісності й недоторканності України, а так само несвоєчасне (у таких випадках) ужиття відповідних заходів кримінально-правової репресії може призвести до встановлення антидемократичного режиму, що згодом поставить під сумнів подальше існування такої державності, а отже, і неминучу її загибель.

Список використаної літератури

1. Stratenwerth G., Bommer F. Schweizerisches Strafrecht. *Besonderer Teil II: Straftaten gegen Gemeininteressen*. 6., überarb. u. erg. Aufl. Bern: Stämpfli Verlag AG, 2008. 509 s.
2. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949. *Bundesministerium der Justiz*. URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/gg/index.html> (дата звернення: 11.09.2025).